

RÁCZ ISTVÁN

Hangos levél a főszerkesztőnek

Kedves Barátom!

Midőn a két testvérváros Vantaa és Salgótarján közös ünnepélyén megkértél, írnék valamit folyóiratod számára finnországi munkásságomról, azt kellett felelnem, írni én már rossz, megromlott látásom miatt képtelen vagyok, de szívesen teljesítem kérésedet, abban a formában, hogy mondani-valóimat egy hangszalagon magnetofonra rögzítem. Magamfajta öregember okosan teszi, ha ígéreteinek teljesítését nem halogatja túl sokáig. Hiszen sohasem tudhatom, mennyi időm van még hátra. Ezért íme, máris küldöm a beszámolómat.

Hát kezdődjék a mese.

Amikor 1956 karácsonyán beteg és rossz látása, rossz hallása miatt munkaképtelen feleségemmel Finnországba érkeztem, bizony nehéz feladat állt előttem – mind magam, mind a feleségem számára új otthon, új egzisztenciát kellett teremtenem. Noha szabályos kivándorló útlevéllel érkezünk, semmi holminkat nem hozhattunk magunkkal, tehát éppen a váltás fehérneműn – a pizsamán és a fogkefén – kívül semmi egyébünk sem volt. Így kellett nekifogni az új élet megteremtéséhez. Erre legcélszerűbbnek az mutatkozott, hogy mint már egyszer régebben, régebbi finnországi tartózkodásom alatt, most is a fényképezéssel igyekeztem megkeresni a mindennapi falatot magunknak. Ez gyors munka volt. Hiszen amit délelőtt fényképeztem, azt én este a finn újságok, folyóiratok szerkesztőségeinek már bemutathattam, és sohasem történt meg, hogy a fotóim közül egyet-kettőt, esetleg többet is el ne tudtam volna adni. Én ezt a fotóriporteri tevékenységet mint szabadúszó végeztem, tehát egy újságnak sem álltam a szolgálatában. És ez azt jelentette, hogy a fényképeimnek mindig sokkal jobbnak kellett lennie, mint amit az újságok saját fényképészei készítettek. Mert hiszen egyébként nem vettek volna tőlem képet – a kívülállótól.

A témáim a mindennapi élet volt, ahogy az utcán vagy a munkahelyeken, a mezőkön folyik. Tájat, várost, emberket, gyermekeket fényképeztem az év különböző szakaszaiban, napjaiban. És a felvételeimet nem csak az újságok, hanem előszeretettel vásárolta a finn idegenforgalmi hivatal is, sőt a külügyminisztérium sajtótájékoztató osztálya. Így sikerült csakhamar lakásra szert tennünk, azt bebútoroznunk és a megélhetésünket biztosítanunk. Engem azonban ez a riporteri tevékenység – noha nagyon érdekes, szabad, változatos volt – mégsem elégített ki teljesen. Úgy éreztem, én valami jobbat is tudnék csinálni. Ezért engedélyt kértem és

kaptam a finn nemzeti múzeumban, hogy néhány középkori faragványról, szoborrol felvételt készíthessek. Ezt bemutattam az Odava könyvkiadó igazgatójának, mondván, hogy ilyen formában szeretnék a finn középkori művésztörő egy nagy formátumú képeskönyvet csinálni. A kiadóval meg-egyeztünk, megkötöttem a szerződést, és így jelent meg '59-ben az első művészettörténeti tárgyú könyvem, *A finn középkor művészete*. Ebben két-százlúsz nagy formátumú kép van. A bevezető szöveget az Odavával való megbeszélésünk alapján a múzeum egyik szakembere írta hozzá. Ez nem szöveges könyv, ez képeskönyv. Hiszen az én meggyőződésem szerint a művészetet elsősorban vizuálisan kell bemutatnunk, és csak azután kell és szükséges a látványhoz megfelelő tájékoztató szöveget írni. Ennek a könyvnek igen nagy sikere volt. A finn sajtó, kritika egyöntetűen azt ünnepelte, hogy íme egy idegenből jött ember látta meg legjobban ennek a középkori finn művészetnek az értékeit és tudta kamerájának segítségével hatásosan, esztétikusan, szépen visszaadni. A könyv sikerén felbuz-dulva aztán azt ajánlottam a kiadónak, hogy ilyen formában feldolgoz-nám számukra az egész finn művészettörténetet. Kezdvé a korai kőkorszak egyszerű eszközeitől végül hát a mai modern művészet alkotásáig. Így jött létre a nyolc nagy kötetből álló sorozat. Az első éppen *A kőbalta és ezüstkereszt*, a finn prehisztorikus művészetet mutatta be. Következett – már történelmi sorrendben – a középkor művészete, azután a finn rene-szánsz és barokk, a rokokó és újklasszicizmus művészete, a finn népmű-vészet bemutatása, majd pedig a XIX. század közepétől kezdvé két kötet-ben a modern finn művészet könyve. Emellett a két nagy formátumú könyv mellett ezután én már több kisebb monográfiát is csináltam egyes témákról, vagy egyes művészekről. Úgyhogy Finnországban összesen 24 könyvem jelent meg. Közben dolgoztam svájci kiadóknak is, ahol szintén több mint húsz könyvem, és egy norvég kiadónak is, ahol a norvég közép-korról és a norvég népművészetről jelent meg egy-egy nagy könyvem. Illetvé három kiadónál egyszerre a lappok népművészetét bemutató köny-vem is napvilágot látott. Ezeknek a könyveknek úgy az anyagi sikere, mint kritikai elismerése igen jó volt. Könyveimhez – mint mondtam – mindig egy szakembernek – egyetemi tanárnak vagy múzeumi főigazgató-nak – az írását kértük bevezetésül, és ezek a szerzők, szövegírók mind elismeréssel nyugtázták azt, hogy lám Rác István meglátása a finn művé-szet egyes korszakairól mennyire eredeti, érdekes, új értékeket felfedező látásmód, aminek a helyességét és értékét ők mindenképpen elismerték. Ezekkel a könyvekkel nekem az volt az elgondolásom, hogy egy nép nemzeti öntudatának úgynevezett nemzeti identitásának elengedhetetlen része, hogy ne csak a történelem eseményeit és az irodalom alkotásait ismerhesse meg a közönség, hanem mindazt, amit ezer esztendőn keresztül ez a nép alkotott.

Természetesen mondanom sem kell, hogy az Európa peremén élő sze-gény és örökös háborúk által újból és újból végigpusztított kis Finnorszá-gban felesleges és lehetetlen lenne a nagy európai gótikához vagy a rene-szánszhoz, a rokokóhoz hasonló egyszerű alkotásokat keresni. De mégis-csak az, ami van, és megmaradt múzeumokban, egyszerű faházakban, ez a finnek alkotása, ebben nyilvánult meg ennek a népnek a formateremtő készsége, szépség iránti szeretete, emberi magatartása, és ezt méltóképpen bemutatni, és a finn közönség számára könnyen hozzáférhetővé tenni, igen szép feladat. Hadd tegyem hozzá, könyveim tudományos értékét az

is bizonyítja, hogy ezek a könyvek a finn egyetem művészettörténeti fakultásán mint kötelező ún. kurzuskönyvek, tehát a hallgatóknak azokat alaposan ismerniük kell. Nos, ezekről a munkákról még sokat beszélhetnék. Elmondhatnám, az a tény, hogy én éveken keresztül mint fotóriporter dolgoztam, a fényképész szakmai tudásomat igen magas fokra fejlesztette; minthogy pedig egész életemben a művészettörténet nagyon érdekelt, tehát nyilván megvolt az ilyen formájú előképzettségem is hozzá, és így – azt hiszem – ezekkel a könyvekkel annak a népnek, amely oly szívesen befogadott és lehetőséget adott arra, hogy itt kedvem szerinti munkát folytassak és abból meg is éljek, ennek a népnek jó szolgálatot tettem, tehettem. Ezt az is bizonyítja, hogy amikor elértem a 65. évemet, és így már ez Finnországban a nyugdíjaskor, minthogy a saját munkásságom alapján számomra kijáró nyugdíj elég szerény lett volna, a finn kormány engem úgynevezett állami művészeti nyugdíjjal jutalmazott. Így tehát öregkorunkra megélhetésünk biztosítva van. Nos, Téged nem csak fényképészeti munkásságom érdekel, hanem mint a *Kalevala* fordítójától is szeretettel volna valamit erről a munkáról is hallani.

Kezdem azon, hogy az én első fordításaim még '54–55–56-ban Magyarországon jelentek meg. Ott jelent meg *Alekszisz Kifinek* a finnek nagy írójának – merem ma is mondani, hogy legnagyobb írójának – a legjelentősebb alkotása, *A hét testvér*, majd a *Kanteletár* című kis kötetecske, amiben az úgynevezett kalevalai korszak népdalaiból állítottam össze egy kis antológiát. Továbbá *Naju Lasszija*nak két kisregénye. Ezek a fordításaim azóta sem avultak el. *A hét testvér*nek is és a *Kanteletár*nak is már három új kiadása jelent meg, és a Lasszija-fordítás is, *A kölcsönkért gyufa* épp nemrég volt hallható a Magyar Rádió dramatizált közvetítésében.

Nos, miért kezdtem én neki a *Kalevala* fordításának? Ennek előzménye az volt, hát természetesen *Vikár Béla* fordítását nagyon jól ismertem és nagyon szerettem, később kezembe került a *Tóth Kálmán* fordítása is, de mind a két fordítással szemben az volt az érzésem, hogy minden értékük ellenére is azért még nem adják vissza a *Kalevala* igazi tartalmát, igazi költőiségét. Mondom már nyugdíjas voltam, noha hát még továbbra is jelentek meg könyveim és dolgoztam fényképészként is, azért mert bővebben volt szabad időm, és mondhatnám, hogy tisztán a magam kedvére, a magam gyönyörűségére álltam neki, hogy a *Kalevalát* újból lefordítsam. Azt kell mondanom, amikor ehhez a munkához hozzákezdtem, úgy hittem, semmi reményem sincs arra, hogy Magyarországon ez a fordítás valaha is napvilágot lásson. De sebjaj, csinálom a magam öröme, a magam gyönyörűségére, és félig-meddig azért is, mert már több mint húsz év óta élek idegen környezetben. Magyarul beszélni alig van lehetőségem, vajon tudok-e még illőképpen magyarul. Nos, ahogy haladt a munka, annál nagyobb kedvvel csináltam, és amikor lefordítottam az egészet, tehát mondom, nemcsak hogy erre megbízásom nem volt magyar kiadótól, de úgy hittem, hogy a nagy sikerű Vikár- és nagy sikerű Tóth Kálmán-fordítások után aligha akad még magyar kiadó, aki egy harmadik fordítási kiadására vállalkozna, de én megcsináltam az egészet, és utána gépelt, sokszorosított formában a saját költségemen meg is jelentettem, kétszáz példányban. Ezeket a példányokat azután magyar könyvtárak, egyetemi intézetek, folyóiratok és kiadók számára elküldtem, és lám egy jó év múlva az *Európa Kiadó* jelezte, hogy ő hajlandó lenne ezt a fordítást szabály-

szerűen, nyomtatásban is megjelentetni. Én akkor arra kértem az Európát – a kiadót –, hagyjon egy kis időt arra, hogy ezt az első fordítást valamilyenre átdolgozzam, és úgynevezett kontrollszerkesztőnek *Varga Domokost* kérjék fel. Ő ezt a munkát vállalta és itt is köszönetet kell mondanom neki, amiért szinte sorról sorra figyelmeztetett, hogy hol lehetne talán még jobb megoldást találni, és czeget, az ő javaslatait, figyelmeztetéseit megfogadván, átdolgoztam még egyszer az egész fordítást, és ehhez illusztrációként 48 színes felvételt küldtem a kiadónak. Azzal a kéréssel, hogy ezek a fotók illusztrálják a fordításomat. Ezeken a fotókon olyan régészeti leleteket fényképeztem le, amelyek ebből a Krisztus utáni 800–1200 közötti korszakból, az ún. *kalevalai korszakból* származnak, tehát egykorú fegyvereken, használati eszközökön, ékszereken mutattam be, hogy milyen volt az az anyagi kultúra, amelyben a finn nép akkor élt amikor ezeknek a kalevalai énekeknek a magva, a tulajdonképpeni hősi énekek keletkeztek. Tehát itt nemcsak egy szóbeli költői kultúrával találkozunk, hanem ennek megvolt a megfelelő anyagi, tárgyi, művészeti kultúrája is, ez a kettő így kitűnően kiegészíti egymást. Hiszen amikor a *Kalevala* arról beszél, hogy Ilmarinen, a kovács gyönyörű fegyvereket készít és azokat arannyal, ezüsttel cifrázza, vagy a hajadonok számára ékszereket kovácsol, akkor én bemutathattam, hogy ez nem egy mesebeli képzeletnek a szüleménye, hanem valójában akkor ilyen fegyverek, ilyen ékszerek készültek a hajdani, régi történelem előtti Finnországban. És a képeket úgy helyeztem el, hogy melléjük mindig odaírtam azokat a sorokat is, amelyek éppen a kalevalai szövegben találhatóak és kapcsolatban vannak a bemutatott tárggyal. Az Európa Kiadó igen nagy örömmel fogadta ezt a munkát és közel 30 ezer példányban adta ki. A fordítás és a könyv a

magyar olvasóközönség és a kritika részéről is osztatlan tetszésnek örvendett.

Hogy mi az én fordításomban az eltérő a Vikár- és a Tóth Kálmán-féle fordítástól? Mégegyszer hangsúlyozom, hogy én mind a két fordító munkáját igen sokra becsülöm. Dehát azt gondolom, minden műfordító tudja, hogy egy verset sohasem lehet tökéletesen és csak egyféleképpen tolmácsolni. Nekem – aki már régóta Finnországban élek és a finn beszélt nyelvet, a finn irodalmi nyelvet jól ismerem, sőt ezen túl éppen a művészettörténeti tevékenységem folytán a finn formaérzékem, a finn művészetet, a finn népnél a tárgyi dolgokban megnyilvánuló életét, szokását is alaposan ismerem – úgy hiszem, már ez is azt jelentette és azt tette lehetővé, hogy én a *Kalevalát* jobban megértsem, mint például az egyébként igazán nagy tiszteletre méltó munkát végző Tóth Kálmán, akinek sohasem volt módja, hogy Finnországba ellátogasson. De van még valami más szempont is. Úgy érzem, hogy a kalevalai költészet varázslatos mivoltát talán én értettem meg legjobban. Hiszen a *Kalevalát* *Lönrott* különféle varázséneknek, ráolvasások és hát természetesen lírai és mondjuk úgy, hogy epikus elemekből ötvözte össze. Tehát mégegyszer: varázsének. No most ennek igen lényeges eleme az, ami a kalevalai költészetre annyira jellemző: az alliteráció. Az alliteráló szavaknak a ritmusa, az összecsengése adta a ráolvasásnak, a varázslatnak a hatékonyságát. Valahogy azt mondhatnám, hogy *Bartók* és *Kodály*. . . Csodálatos munkát végeztek a magyar népköltészet és hát főként a magyar népdalkincs gyűjtésében, feljegyzésében, publikálásában. De ezzel – mint ti is tudjátok – ez a munka még nem ért véget és talán elég két nevet említenem. *Kallós Zoltán*ét, meg *Erdélyi Zsuzsanna*ét, hogy jelezzem, milyen újabb kincseket, milyen eddig nem is ismert rétegeit lehetett a magyar népköltészetnek még mindig felfedezni. Hát tulajdonképpen az én fordítói munkám is ilyen felfedező út volt. Hogyan lehetne a *Kalevalának* épp ezt a mondhatnám sámánisztikus, ráolvasásos, varázslatos lényegét mégjobban kibányászni, bemutatni, érthetővé tenni. A sok elismerő kritika mellett hadd legyen szabad idéznem Erdélyi Zsuzsannaét a hozzám intézett levelét, aki nemcsak melegen megköszönte a neki küldött tiszteletpéldányt, hanem azt is hozzátette, hogy most értette meg igazán nemcsak a *Kalevalát*, hanem azt a munkát is, amit ő saját maga Magyarországon végcz, mert így látja a párhuzamot a magyar ráolvasások és népi imádságok, és a *Kalevala* régi költészete, szelleme között.

Mindent összefoglalva, nyugodtan mondhatom, hogy a fordítói tevékenységemet a magyar kiadók igen szépen fogadták, és a könyveim, fordításaim több kiadást mértek, szép gondozásban jelentek meg. Sajnos, a fényképési munkám a magyar közönség számára többé-kevésbé ismeretlen maradt. Igaz, megjelent a nagyszentmiklósi aranykincsről szóló könyvünk *László Gyulával* együtt, amihez hát természetesen a szöveget ő írta, de a fényképeket én készítettem. Azután finn–magyar közös kiadás formájában megjelent a finn–ugor népművészet könyve. Továbbá nemrég *A viking örökség* címen egy szintén közös kiadású könyv, de ezen túl sajnos a magyar kiadók ezek iránt a könyveim iránt nem mutattak különösebb érdeklődést. Ami számomra kissé érthetetlen, hiszen ez a három könyv, ami Magyarországon megjelent, igen kapos volt, hamar elfogyott. Tehát, noha jól tudom, hogy egy szépen kiállított, művészettörténeti képes-

könyv jelentős befektetést igényel a kiadó részéről, úgy érzem, talán nem lett volna lehetetlen, ha a könyveim közül több is megjelenik Magyarországon. Hiszen az én könyveim – amint mondtam – elsősorban Finnországban jelentek meg, de a finn könyveim – éppen ezek a művészettörténeti könyvek – svédül, angolul, franciául, németül is megjelentek. Nem mind, de azok is mindig nagy sikert arattak. Igen szép kritikát kaptunk az angol-szász szakcsajtó részéről is. És hát, mint mondtam, Svájcnak, Svédországnak, Norvégianak is kellettek a *Rácz István* könyvei. Hát sajnós, hogy a magyar könyvkiadás érdeklődése ezek iránt a könyvek iránt olyan lanyha volt. De hát erről nem tehetek. Ez már nem az én feladatom. *Úgy érzem, hogy egész munkáságommal nemcsak a finnek kultúráját, életét, öntudatát szolgáltam, hanem a finn–magyar kapcsolatoknak is jó szolgálatot tettem.* Nemcsak a fordításokkal, hanem azzal is, hogy minden könyvemnél mindig hangsúlyoztam a kritikusok és a könyvismertetőik előtt, hogy ezeket a könyveket egy magyar ember készítette. Egy olyan ember, aki rokonszelleme, testvéri népből került el ide, északra, a finnek közé, és aki éppen ezért friss szemmel, de rokonlélekkel, azonos és sokban hasonló szellemmel tudta ezeket a kincseket felismerni és bemutatni.

Hadd tegyem még hozzá azt is, hogy évekkal ezelőtt a Nemzeti Múzeum kérésére a finnországi felvételeimből, tehát a finn művészetet bemutató felvételeimből, egy nagy képkiallítási sorozatot is összeállítottam. Ez háromszázhusz nagyméretű 30x40, sőt 60x60 méretű fényképből áll, amelyek az egész finn művészettörténet keresztmetszetét adják. És így kitűnően lehet szállítani, könnyen be lehet mutatni bárhol. Ez a sorozat megjárta a Szovjetunió legtöbb nagyvárosát, járt Jugoszláviában, Romániában és Csehszlovákiában. Magyarországon akkor – miért, miért nem, nem tudom – nem került bemutatásra. Én azonban tavalyelőtt, éppen a kalevalai esztendőre való tekintettel, az egyik ilyen sorozatot elküldtem Sárospataknak.

Én sárospataki diák voltam és természetes, hogy minden könyvemnek egy-egy példányát elküldtem a nagykönyvtárnak. Odaküldtem rengeteg más fényképet is, és ezt az egész nagy sorozatot is Pataknak ajándékoztam. Az elmúlt kalevalai esztendőben ezekből a képekből Magyarországon is most sokfelé bemutattak, legalábbis részleteket, és remélem – mint ahogy kedves barátom Te említetted –, hogy esetleg ezekből a képekből, felvételekből egy sorozat, egy kiállítás majd Salgótarjánban is bemutatásra kerül. (A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet erre készen áll – a szerk.)

Tavaly a kalevalai év alkalmából mind a *Kalevala Társaság*, mind pedig a *Finn Kulturális Alap* egy-egy szép bronzéremmel, a finn kultuszminisztérium pedig egy nagy ezüstéremmel tüntetett ki, és ugyanakkor mint kitűnő műfordító – a Kalevala-fordításomért – egy jelentős állami díjat is kaptam.

Hangsúlyozom még egyszer, hogy én ezeket a kitüntetéseket mindig mint magyar ember, mint volt pataki diák fogadtam, és amikor a kaliolaj szövetség *Kalevala*-ünnepélyén engem kértek fel előadásra, akkor éppen a *Kalevalának* Magyarország számára való jelentőségéről, és a *Kalevalának*, mint a magyar múlt egyik tartozékának a jelentőségéről beszéltem.

Nos, eddig tart a mese. Búcsúzom és remélem, hogy ezzel a cikkel talán egyidejűleg Salgótarjánban egy szép finn tárgyú kiállítást is tudtok rendezni, amihez sok szerencsét és jó sikert kívánok.

